

TATAR TİYATROSUNUN OLUŞUMU SÜRECİNDE GALİESGAR KAMAL'IN TÜRKÇEDEN YAPTIĞI ÇEVİRİLERİN ROLÜ

İLSEVER RAMİ*

Öz: Edebî çeviriler, toplumların gelişim ve çağdaşlaşma süreçlerine önemli katkılar sağlar, yeni fikir ve düşünce tarzlarının oluşmasına ve edebiyat alanında yeni ufukların açılmasına yardımcı olur. 19. yüzyılın sonlarına doğru böyle bir çağdaşlaşma dönemine ilk adımlarını atan Tatar edebiyatı, Rus ve Türk edebiyatlarından yapılan çok sayıda çevirilerle Batı edebiyatının etkisini hissetmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Tatarcaya yapılan çevirilerin edebî sürece etkilerini göstermek, edebî çeviri yoluyla gerçekleşen kültürel etkileşime göz atmak ve çevirilerin hangi koşullarda yapıldığını ortaya koymaktır. Bu etkileşimler, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşayan ünlü Tatar tiyatrocusu, yazar ve gazeteci Galiesgar Kamal'ın¹ (1879-1933) çeviri faaliyetleri bağlamında değerlendirilecektir. Bu nedenle, yazarın edebî çalışma ve çevirilerini konu alan hatıraları, zamandaşlarının onunla ilgili yazdıkları ana kaynak olarak ele alınacaktır. Çalışmada kullanılan biyografik yaklaşım, Galiesgar Kamal'ın Türkçeden Tatarcaya yaptığı edebî çevirilerini tarihsel süreçte izleme imkânı sağlayacaktır. Yazarın hatıralarından elde edilen bu verilerin, çeviri etkinliğinin aşamalarını somutlaştırmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışma, Galiesgar Kamal'ın çevirileri ile sınırlı tutulduğu için yazarın yaşam hikâyesi, edebî kişiliği ve çeviri deneyimleri araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edebî çeviri, Etkileşim, Galiesgar Kamal, Tatar edebiyatı, Türk edebiyatı.

THE ROLE OF GALİASGAR KAMAL'S TRANSLATIONS FROM TURKISH IN THE FORMATION OF TATAR THEATER

Abstract: Literary translations make important contributions to the development and modernization processes of societies, forming new ideas and ways of thinking as well as opening new horizons in literature. Tatar literature which took its first steps in such a modernization period towards the end of the 19th century began to feel the positive influence of Western literature by the help of many translations made from Russian and Turkish literatures. The aim of this study is to show the effects of translations made into the Tatar language on the literary process and to focus on the cultural interaction occurring through the translations and to reveal the conditions under which the translations were made. These interactions will be evaluated in the context

* Dr. Öğr. Üy., Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, ilsever.rami@yeditepe.edu.tr, ORCID:0000-0003-4322-7478

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 09.12.2020, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 08.02.2021)

Doi:10.47089/iuad.838404

¹ Yazarın ismi bazı Türkçe kaynaklarda Aliasker Kemal, Aliasgar Kemal, Aligasker Kamal, Ali Asker Kemal olarak geçse de Tatarcada Galiesgar Kamal şeklinde yazılmaktadır.

of the translation activities of the famous Tatar actor, writer and journalist Galiyasgar Kamal (1879-1933) who lived in the late 19th and early 20th centuries. For this reason, the memoirs of the author on his literary work and translations will be considered as the main source. The biographical method used in the study will provide the opportunity to follow Galiyasgar Kamal's translations from Turkish into Tatar in the historical process. The data from the writer's memoirs will help to embody the stages of the translation activity. The study is limited to the translations of Galiyasgar Kamal. Therefore, the author's life story, literary personality and translation experiences constitute the main subject of the research.

Keywords: Translation, Interaction, Galiyasgar Kamal, Tatar literature, Turkish literature.

Giriş

Türkler ile Tatarlar arasındaki edebî ve kültürel ilişkiler, yüzyıllardır devam etmekte olup bu ilişkiler, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında daha yoğun gelişim göstermiştir. Tatar edebiyatı hem Orta Çağ'da hem de Modern dönemde, dünya edebiyatı, özellikle de Doğu edebiyatıyla sıkı bir etkileşim içinde olmuş ve gelişimini sürdürmüştür: “20. yüzyılın başlarında Tatar edebiyatı başka edebiyatlar özellikle de Türk edebiyatı ile sıkı ilişkiler içerisine girmiştir. (Ganiyeva, 1986: 530). Orhan Okay'ın da belirttiği gibi bu tür etkileşimlerde çeviri faaliyetlerinin etkisi önemli ölçüde büyüktür: “Gerçekten de, eski Yunan medeniyetinden başlayarak İskenderiye, Bağdat gibi ilim merkezlerinin teşekkülüne ve Rönesans'a kadar, bütün uyanma ve değişme hâdiselerinin içinde tercümenin rolü çok büyük olmuştur. Fertler arasında komünikasyon (iletişim) yoluyla gelişen ve zenginleşen bilgiler gibi toplumlar arasında da medeniyet ve kültür komünikasyonunu temin eden vasıta tercümedir.” (Okay, 1988: 306).

Bahsi geçen etkileşim ve gelişim süreçlerini, Tatar edebiyatı örneğinde de gözlemlemek mümkündür. 1895 yılına kadar Tatar edebiyatında, Türk edebiyatından çevirilerin hayli az olduğu bilinmektedir. Araştırmacı Rife Harrasova bunun nedeninin, İlminskiy'nin² çaba ve çalışmaları sonucu uygulanan politikalar olduğunu belirtmektedir (Harrasova, 2002: 33). Rus misyoneri İlminskiy “Türk boyları arasındaki olası bir birliği önlemek için din, lehçe ve ağız farklılıklarını derinleştirmek istemiştir. Böylelikle her birinin ayrı bir etnik unsur olarak düşünülmesini ve tek bir millet ideali etrafında birleşmelerini engellemeye çalışmıştır.” (Üstün ve Karakurt, 2019: 184).

Ayrıca o dönemde ulusal matbaanın çok zorluklarla ayakta durması ve kitap sansürüyle ilgili işlerin St. Petersburg'a nakledilmesi, Tatar edebiyatının sadece orijinal eserlerle zenginleşmesini değil, yeni çevirilerin ortaya çıkmasını da olumsuz etkilemiştir. Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen iki asrın kesiştiği o yıllarda, Tatar edebiyatı millî uyanış dönemini yaşamıştır. Tatarlar, her zaman kardeş Türk halkı ve onun sosyal, edebî ve kültürel yeniliklerine ilgi duymuş;

---

² Nikolay İvanoviç İlminski (1822-1891) - Rus Ortodoks misyoneri.

onları büyük bir ilgiyle izleyip takip etmiştir. Tatar araştırmacı Ebrar Kerimullin'e göre "Türkiye'de matbaanın ortaya çıkmasından sonra yayımlanan tüm eserler İdil Boyu ülkesine ulaşabilmiştir. Pek çok Tatar tüccarı Türk yayınlarına hatta abone olmuş ve Türkiye'de yayımlanmış kitapları bolca satın almış ve Kazan'a getirmiştir. Bu kitapların pek çoğu Tatarlar tarafından büyük ilgi ile karşılanmıştır. (Kerimullin, 1983: 166-168).

Çeşitli amaçlarla Osmanlı'yı ziyaret eden Tatar aydınları, Türk edebiyatı vasıtasıyla yeni edebiyat eserleri ile tanışmaya başlamıştır. Pek çok Türk genci, Avrupa ülkelerine eğitim almaya gittiği gibi çok sayıda Tatar genci de eğitim görmek için Türkiye'ye gelmiş ve ülkede gerçekleşen reform ve ıslahat süreçlerini yakından takip etmiştir. Bu gençler, Türkiye'de gerçekleşen çağdaşlaşma süreçlerini sadece takip etmekle kalmamış, aynı zamanda Türkçeden Tatarcaya çeviriler de yapmaya başlamıştır.

Realizm akımına bir asır gecikerek geçiş yapan Doğu edebiyatları, kendilerini bu yönde geliştirmede hazır bir model olarak gördükleri Batı edebiyatlarını incelemeye koyulmuştur. Bu konuda, Batı ülkeleriyle sıkı ekonomik ilişkiler içinde yaşayan ve daha büyük edebî deneyime sahip Türk edebiyatı öncülük etmiştir ve diğer Türk dilli edebiyatlar için bir model oluşturmuştur (Harrasova, 2002: 24). Tatar toplumu, 19. yüzyılın sonunda, Rus edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatı vasıtasıyla Avrupa ve özellikle de Fransız edebiyatı ile tanışmaya başlamıştır. Karakılıç Akı "Namık Kemal'in Zavallı Çocuk Piyesinin Türk Dünyasına Yansımaları" isimli çalışmasında bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir:

Tanzimat hareketiyle birlikte görülen Batı etkisi, edebiyat alanında da kendini göstermiştir. Türk yazar ve aydınlar üzerinde oluşan bu etki, Tatar aydın ve yazarları arasında da yankı bulmuştur. Geleneklerinden kopmaksızın kendi kültürüyle Batı kültürünü harmanlayan Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Abdülhak Hamit, Şinasi gibi yenilikçi Türk yazarları, Tatar aydınlarına da etki etmiştir. Abdullah Tukay, Ayaz İshaki, Aliesgar Kemal gibi dönemin önde gelen fikir adamı, şair ve yazarlarının eserlerinde adı geçen Türk yazarlarının etkisini görmek mümkündür (Karakılıç Akı, 2010: 193).

Galiesgar Kamal'ın Edebî Çeviri Faaliyetleri

Yeniliklere yelken açan genç nesil Tatar aydınları arasında, 20. yüzyıl Tatar edebiyatı ve tiyatrosunun önde gelen ismi Galiesgar Kamal'ın (1879-1933) edebî ve çeviri faaliyetleri ayrı bir önem taşımaktadır. Galiesgar Kamal, 7 Ocak 1879'da Kazan'da doğmuş ve medrese eğitimi almıştır.³ Galiesgar Kamal, 1931 yılında *Sovyet Edebiyatı* dergisinin beşinci sayısında yayımlanan hatıralarında, nerede ve nasıl eğitim gördüğüne dair şunları söylemektedir: "Ben 1900 yılına kadar Osmanlıya, sonra Halidiye medreselerinde, 1893 yılından itibaren Muhammediye

³ Galiesgar Kamal'ın biyografisi ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Türkoğlu, 2002:224-225.

medresesinde ve yanındaki Rus sınıfında eğitim gördüm. Yazın kitapçı Muhammet Kadıyrov yanında çalışarak; Han (şimdiki Astrahan – İ.R.), Mekerce (şimdiki Nijni Novgorod – İ.R.) ve Bua⁴ pazarlarında kitap satarak kazandığım parayla kışın öğrenim görürdüm.” (Kamal, 2010:3:306). “G.Kamal, Muhammediye Medresesini bitirince halka kültür yaymak amacıyla 1901 yılında Megarîf Kütüphanesi adlı kitap basma ve satma şirketini kurar ve 1905 Meşrutiyet’ine kadar bu şirketi yönetir.” (Kamal, Giriş makale M.Öner, 2020: 120).

Yazarın ilk eserlerinin ortaya çıkması, 1905 ihtilali öncesinde Rusya’da oluşan yeni gelişmeler dönemine denk gelmektedir. Toplum hayatında yer alan bu gelişmeler, “1905 yılında yapılan anayasal, parlamenter (Duma) meşruti monarşiye ve basın-yayın hürriyetini getiren ilk Rusya devrimi sonucunda olur.” (Kamaliyeva, 1908:118). Ünlü Tatar yazar Alimcan İbrahimov, Galiesgar Kamal’ın çeviri ve edebî faaliyetlerine başladığı yılları şöyle değerlendirmektedir: “1905-1907 yılları devrimi öncesinde Tatar dünyasında genç ve hızlı gelişim gösteren yenilikçi fikir sahibi, Avrupai reform taraftarı olan Tatar burjuvazisi ile tüm ideolojisini Doğu’ya, bilhassa Orta Asya’ya, Buhara’ya bağlayan kadim feodalizm taraftarları arasında sıkı mücadele sürüyordu.” (İbrahimov, 1984: 260).

Toplum hayatında yaşanan bu tür yeni gelişmeler, edebiyat alanında da büyük değişimlere neden olmuştur. Yenileşmenin erken döneminde yeni nazım türleri ortaya çıkmış; Tatar nesri büyük değişim geçirmiş; pek çok Tatar aydını, kendi eserlerinde yenilikçi fikir yürütme ve yeni yöntemlere başvurmuştur. Yenileşme ve değişim süreçleri, edebî etkileşim üzerinden gerçekleşmiştir. Bu etkileşim, bir yandan Rus edebiyatını tanıma ve öğrenme, diğer yandan Türk edebiyatını keşfetme yollarıyla gerçekleşmiştir. Tatar edebiyatı için içeriğin değişmesi, yeni bakış açısının oluşması, Batı edebiyatlarından yapılan çevirilerle ilintilidir. Bu değişimler doğrultusunda, hızlı bir şekilde tiyatro sanatı da gelişmeye başlamıştır.

Sosyal fikrin canlanması, millî bilincin derinleşmesi Tatar edebiyatında dram türünü derinden etkiler. İlk adımlarını maarifçilik fikirleri ile atan Tatar dramı (A.Kamal’ın *Birinci Tiyatro*, *Bizim Şehrin Sırları*, A.İshaki’nin *Muallim*, *Aldım-verdim*, *İki Aşık* gibi komedi ve dramları) artık Tatar toplumunun siyasi ve sosyal meselelerine de el atar (Zaripova Çetin, 2006: 12).

Kamal’ın edebî mirası, otuzdan fazla tiyatro eseri içermektedir. Onun *Bahtsız Yiğit*, *İlk Tiyatro*, *Bizim Kentin Sırları* gibi eserleri; ilk dönem Tatar tiyatrosunun gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Galiesgar Kamal, tiyatro eserleri yazmanın yanı sıra çeviri faaliyetlerinde de bulunmuştur. Araştırmacı Zaripova Çetin’in dediği gibi, dram sanatı tarihinde önemli yere sahip olan Rus ve dünya klasiklerini tercüme ederek Tatar dram ve tiyatro sanatını geliştirme işine büyük katkı

⁴ Çarlık Rusya’sında büyük fuarların organize edildiği yerler. Fuar esnasında çeşitli ülkelerde gelen topluluklar tarafından konser ve tiyatro gösterileri de düzenlenmiştir.

sağlamıştır (Zaripova Çetin 2018: 617). Dahası, yaptığı çeviri faaliyetleri, yazarın ilk dönemlerde ortaya koyduğu eserlerini çok etkilemiştir. Hannanov'un (2009: 14) da belirttiği gibi Galiesgar Kamal, Tatar tiyatrosu için ilk çevirileri yapan kişi olarak tanınmaktadır. Onun çeviri alanındaki çalışmaları, çağdaşları tarafından olumlu karşılanmıştır. Abdrahman Segdi, 1926 yılında yayımladığı çalışmasında şöyle yazmıştır: “XX.yüzyıl başından itibaren şimdiye dek Tatar edebiyatında çevirilerin çoğu Galiesgar Kamal tarafından yapılmıştır. Hatta onun oynanmış ve oynanmamış, yayımlanmış ve yayımlanmamış tüm çevirilerinin sayısı yüze yakındır.” (Segdi, 1926: 178). Bu yıllarda Galiesgar Kamal, birçok ünlü Fransız, İtalyan ve Rus oyun yazarının eserlerini Tatarcaya çevirmiş ve bunların çoğu da farklı yıllarda sahnelenmiştir⁵. Nazım Hanzafarov, Galiesgar Kamal'ın çeviri faaliyetlerine ilişkin fikirlerini şöyle beyan etmektedir:

Galiesgar Kamal'ın çevirileri, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, çağın gereksinimlerini karşılayan niteliktedir. Yazar, çeviri yaparken anlamı bozmamaya, ifadelerin doğruluğunu korumaya gayret göstermiştir. [...] Kaynak metnin söylem ve biçim özelliklerini koruyarak doğal bir üslupla yazarken abartılara, fazla uzatmalara yer bırakmamıştır. Galiesgar Kamal, büyük yeteneklere derin saygı duymuş, onlardan pek çok şey öğrenmiş ve aynı zamanda kendi halkına anlaşılır, uyarlanmış, yeni ve özgün eserler de ortaya koymuştur (Hanzafarov, 1981: 135-142).

Galiesgar Kamal, edebî çeviri alanında verimli bir şekilde çalışmış; Tatar okuyucusu ve izleyicisini, tiyatro sanatının en iyi örnekleriyle tanıştırmıştır. “Bu çeviri piyesler, o yıllarda Tatar sahnelerinde defalarca oynanıp millî tiyatro sanatının gelişmesine ve biçimlenmesine katkıda bulunmuş.” (Kamal, Giriş makale M.Öner, 2020:120). Böylelikle Galiesgar Kamal, klasik eserlerin birçoğunu Tatarcaya çevirmiş; Rus, Fransız, İtalyan ve Türk edebiyatlarını tanıtmada konusunda zorlu bir iş başarmıştır.

Kamal'ın dünya edebiyatıyla tanışması, Türk edebiyatı vasıtasıyla gerçekleşmiştir. İlk çevirisi, ünlü Türk yazar Namık Kemal'a ait *Zavallı Çocuk* eseridir. “Bu eser, Tatar tiyatrosu için tercüme edilip sahnelenmiş ilk yabancı oyundur.” (Karakılıç Akı 2010: 196). Galiesgar Kamal'ın Türkçe öğrenmesi ile ilgili detayları hem zamandaşları hem de kendi hatıralarından öğrenmek mümkündür. Konuyla ilgili Kamal'ı yakından tanıyan yazar ve şair Kerim Emiri (1896-1962) şunları yazmıştır:

Galiesgar abinin hafızası çok güçlüydü. Örneğin o, henüz medrese öğrencisiyken Türk edebiyatı ve basınına ilgi duyardı. Bu hakta kendisi: “Ta medresede eğitim görürken tiyatroyla ilgilenmeye başladım. Gizli gizli tiyatro oyunlarını seyretmeye giderdim. Elime *Zavallı Çocuk* isimli bir tiyatro eseri geçti. Onu hemen Tatarcaya çevirmeye karar verdim. Fakat

⁵ Moliere'in *Skapin'in Dolapları*, *Zoraki Doktor*, *Cimri*; Adolphe d'Ennery'nin dramları, Rusça çevirisinden Paolo Giacometti'ye ait *La Famiglia Lercari* dramı, Aleksandr Ostrovskiy'nin *Şimşekli Yağmur* dramı, Nikolay Gogol'un *Miüfettiş* komedisi.

Türkçe bilmiyordum. Muhammediye Medresesi'nde bekçi olarak çalışan bir Türk vardı. Ondan Türkçe öğrenmeye başladım. Kısa bir zamanda Türkçe konuşmaya ve Türk edebiyatını anlamaya başladım.” (Emiri, 1979: 133-134).

Türk edebiyatıyla tanışması ile ilgili anlatımlara, yazarın kendi hatıralarında da rastlamak mümkündür. Yazar, Türkçe öğrenmesi konusunda, 1933 yılında *Sovyet Edebiyatı* dergisinin birinci sayısında şunları anlatmaktadır:

O sıralarda “Birader Kerimovlar” şirketinde çalışan I. Ahmetcanov adında genç bir adam, ağabeyine mi dedesine mi eşlik ederek gittiği Hac seferinden dönüşte İstanbul pazarından satın aldığı bir sandık dolusu ikinci el Türkçe kitaplar getirmişti. Biz yeni edebî eserlere daldık. Kitaplar arasından Namık Kemal’in *Zavallı Çocuk* isimli dram eseri elimize geçti. Ne büyük bir servet! Üstelik ben artık biraz Türkçe biliyordum. Eseri tekrar tekrar okudum ve anlamaya başladım. Tam o sıralarda aklımda bir konu oluşmaya başladı ve Namık Kemal’in kitabı harekete geçmeme vesile oldu. Kafamda dolaşan Bahtsız Yiğit isimli eserimin ilk taslağını hazırlayıp hocam Mirgayaz İmanayev’e gösterdim. O, çok olumlu karşıladı; kitabın sonuna birkaç kıssadan hisse yazıp sansür için St.Petersburg’a gönderdi (Kamal, 2010: 3:310).

Aynı sıralarda Galiesgar Kamal, Namık Kemal’in *Zavallı Çocuk* adlı eserini, Tatarcaya *Kızganiç Bala* adıyla çevirmiştir. Yazarın hatıralarında bu konudan şöyle bahsedilmektedir: “Kitabın (*Bahtsız Yiğit – İ.R*) sansürden dönmesini beklemeden *Zavallı Çocuk*’u anladığım kadarıyla *Kızganiç Bala* diye çevirerek İ. Ahmetcanov’un kendisine satıp beş ruble telif hakkı aldım. Bu para ile yeni kitaplar satın aldım. Şimdi ben Türkçeyi iyi anlıyorum, rahatlıkla okuyabiliyorum.” (Kamal, 2010:3: 310). *Kızganiç Bala* eseri, 1900 yılında yayımlanmıştır. Kapağında şunlar yazılıdır: “3 perdelik tiyatro oyunu - mütercimi G. Kazani⁶. Bu kitabın yayımlanmasına 26 Haziran 1900’de St. Petersburg’da izin verilmiştir.” (Kamal, 2010:1: 365). *Kızganiç Bala* adlı eseri, “ilk olarak 1901’de Bahçesaray’da ve 1904 yılında Kazan’da sahnelenmiştir. 22 Aralık 1906’da Tatar Tiyatrosu Sahnesinin açılışında *Aşk Belası* komedi oyunu ile ikisi aynı gün oynanmıştır.” (Kamal, 2010:1: 365). H. Hismatullin (1895-1977), *Kızganiç Bala*’nın sahnelenmesine dair şunları yazmıştır: “Eser, çok duygusal olmasına rağmen Tatar halkının o dönemdeki hayatını yansıtmaya, dramatik karakterlerle zengin olması sebebiyle uzun yıllar sahnelerde oynanmıştır. Bu oyunda rol alan pek çok sanatçı oyunculuk yeteneğini geliştirmiştir. Mullanur Vahitov⁷ ve Fatih Emirhan⁸ da 1904’te bu oyunda rol almışlardır. Mullanur Vahitov’un hangi rolde oynadığını hatırlamıyorum fakat Fatih Emirhan Ata karakterini canlandırmıştı.” (Hismatullin, 1969: 9). Eser, özellikle 1906 yılında birçok kez sahnelenmiştir. Galiesgar Kamal’ın çevirdiği *Zavallı Çocuk* piyesi, *Gorodskoy Manej, Nur, Seyer*

⁶ G. Kazani, Galiesgar Kamal’ın kullandığı takma isimdir.

⁷ Mullanur Vahitov (1885-1918) – Tatar devrimci

⁸ Fatih Emirhan (1886-1926) – Tatar yazar.

gibi çeşitli tiyatro toplulukları tarafından sahnelenmiştir. *Zavallı Çocuk* piyesi, Kazan Kafkas Müslüman Tiyatrosu repertuvarında da önemli bir yer tutmuştur. Drama eserini, Azerbaycan ve Tatar artistleri birlikte oynamışlar; Ata karakterini, ünlü Azerbaycanlı oyuncu Hüseyin Arablinski ve tanınmış Tatar artisti Abdullah Kariyev canlandırmıştır. Hüseyin Arablinski yönetimindeki Kazan Kafkas Müslüman Tiyatro Grubu, Rusya’nın farklı şehirlerindeki turnelerinde *Zavallı Çocuk* oyununu birçok kez sahnelemiştir. Bu piyeste, Türk dünyasının üç büyük yetenekli oyuncusu olan Hüseyin Arablinski, Abdullah Kariyev ve Sahipcemal Gizzetullina-Voljskaya’nın birlikte oynaması seyircileri adeta büyülemiştir:

Tiflis’den sonra Yelizavetpol’de (şimdiki Gence-İ.R.) sahnelenen oyundan sonra Müslüman kadınının sahneye çıkması büyük bir yenilik olarak kabul edilmiş, özellikle Sahipcemal Gizzetullina Voljskaya’nın oyunculuk yeteneği pek çok kişide hayranlık uyandırmıştır. Oyun “İlk Müslüman Kadın Artistin Onuruna Gösteri” şeklinde düzenlenmiştir. Genç kız Şefika rolünü canlandıran Sahipcemal Gizzetullina-Voljskaya’nın son perdede Ata Bey’i daha bir kere görebilmek için çırpınışları, Ata Bey ile karşılaştığı ve son nefesini verdiği anlarını izleyen seyirciler çok etkilenmiş, birçok kişinin gözünden yaşlar akmıştır (Mehmütov vd., 1988: 67).

Bahtsız Yiğit adlı eserin yazılışı ve *Zavallı Çocuk* adlı piyesin çevirisi ve sahnelenmesiyle ilgili bu kesitler, Galiesgar Kamal’ın bir çevirmen olarak yaptığı çalışmalarını anlatmakla kalmayıp edebiyatlar arası etkileşimin hangi yollarla gerçekleştiğini de göstermektedir. Aynı zamanda Kamal’ın Türkçeden yaptığı çevirileri ve Türk edebiyatı etkisiyle yazılan eserleri sadece Tatarlar arasında değil, diğer Türk toplumlarında da büyük beğeni ve ilgi ile kabul edilmiştir. “Namık Kemal’in *Zavallı Çocuk* eserinin etki alanı sadece Anadolu toprakları ile sınırlı değildir. Örneğin, Azerbaycan sahasında öncelikle şiirleri, makaleleri ve tiyatroları yayımlanan vatan şairinin piyesleri, aynı zamanda pek çok defa sahnelenmiştir. Bunun dışında çeşitli ders kitaplarında, ilmi dergilerde Namık Kemal’e büyük yer ayrılmış; hakkında yazılar neşredilmiştir. Bununla birlikte tiyatro oyunlarına büyük önem verilmiş ve bütün oyunları çeşitli tiyatro toplulukları tarafından defalarca sahnelenmiştir.” (Azap, 2020: 36-37).

Galiesgar Kamal’ın, Namık Kemal’in eserinden esinlenerek yazdığı *Bahtsız Yiğit* dramının ilk denemesi 1898’de yazılmış, sonra eser tekrar gözden geçirilerek 1900 yılında Kazan’daki Kerimovlar neşriyatında yayımlanmıştır. Yazar, eseri 1907’de tekrar düzeltmeler yaparak aynı yılın yazında, Kazan’da Maarif Kütüphanesi’nde ayrı bir kitap olarak yayımlamıştır (Kamal, 2010:1: 357). İkinci baskının giriş kısmına şunları yazmıştır: “Dokuz yıl önce *Bahtsız Yiğit* adında tiyatro eseri yazıp isimsiz olarak yayımlamıştım. Yakın zamanda tiyatro gösterileri gerçekleşeceğine ve oyun tarzında yazılmış eserlerin sahneleneceğine dair bir ümidim yoktu. [...] Şimdi bu sene Tatar Tiyatrosu gösterilere başladı. Yazılan bu eserimin kaybolmasını (unutulup gitmesini) önlemek için onu bir daha gözden geçirerek şimdiki hâline getirdim. (Kamal, 2010:1: 357). *Bahtsız Yiğit* eseri ile ilgili Tatar basılı yayınında da çok bahsedilmiştir. O günlerde *Yoldız*

gazetesinin 14 Haziran 1907 tarihli sayısında tiyatro eleştirmeni G. Keram'ın makalesi yayımlanmıştır. Kamal'ın bu eserinin önemini vurgulayan eleştiri yazısında şu satırlar yer almaktadır: “Son iki üç ay içinde neşir edilen kitaplar arasında hayli dikkate şayan olanı şüphesiz sayın muharrirlerimizden G. Kamal Efendi'nin *Bahutsız Yiğit* isimli tiyatro kitabıdır. Gerek fikir gerek içerik açısından bu güne kadar yayımlanan tiyatro eserleri arasında en mükemmelidir. Dili gayet sade ve latifeli, tasvir ettiği olaylar hayat ve maişetimize pek yakındır.” (Gıyzzet, 2010: 347).

İlk çeviri deneyimleri 1900'lü yıllara denk gelen Galiesgar Kamal, medrese eğitimi tamamlayıp kitap yayım ve dağıtım üzerine kurduğu Maarif Kütüphanesi'nde çalışmaya başladığında da Türk edebiyatına olan ilgi ve merakı devam etmiştir. Yazar, kütüphaneyi yeni kitaplar ile zenginleştirmek amacıyla Türkiye'ye giderek İstanbul'da Türk yazarlarla tanışmış; onların eserlerini Kazan'a götürmüştür.

Balkan Savaşı yıllarında *Yıldız* gazetesi muhabiri olarak Türkiye'ye geldiğinde de Türk edebiyatıyla yakından ilgilenmeye devam etmiştir. Bununla ilgili bilgiyi yazarın hatıralarından öğrenmek mümkündür:

Kendim tiyatro eserleri yazdığım için gönlümde tiyatroya ayrı bir sevgi besliyordum. Bundan dolayı Türk tiyatrolarının nasıl olduğunu görme isteğim vardı. Fakat savaş o dönemde İstanbul'un hemen yanı başında Çatalca'da devam ettiğinden halkın morali çok düşüktü, tiyatro gösterileri hiç düzenlenmiyordu. Tiyatro gösterilerini izleme imkânım olmadığından en azından tiyatro eserlerini satın almak amacıyla sahalarda satılan her türlü Türkçe eserleri topladım. Kazan'a döndükten sonra hastalandığım zamanlarda o kitapların hepsini tek tek okudum. Fakat aralarında sadece dört, beş kitap ilgimi çekti. Diğerleri Meşrutiyet dönemine ait siyaset tartışmaları içeren, bazıları da sipariş üzerine yazılmış eserlerdi (Kamal, 2010:3: 287).

Kazan'a getirdiği kitaplar arasından Kamal, Abdülhak Hamit Tarhan'ın *Eşber*, *Duhter-i Hindu*, *Tezer* adlı eserlerini severek okumuş; Teodor Kasap'ın *Pinti Hamit* adlı eserini Tatarcaya çevirmiştir. Yazar, hatıralarında Teodor Kasap'ın bu eseriyle ilgili çok ilginç bilgiler sunmaktadır: “Hastalık geçtikten sonra yukarıda adı geçen eserlerden Pinti Hamit adındaki komedi eserini çevirdim. [...] Pinti Hamit'i aynı adıyla değil, eserin ana karakterinin özelliğini vurgulayarak *Cimri* (Tatarcası *Сараһ – İ.R.*) olarak çevirdim. Çevirimin giriş kısmında “Pinti Hamit. Beş perdelik mizah, yazarı Teodor Kasap” diye yazılmıştı. (Kamal, 2010:3: 287).

Galiesgar Kamal, bu piyesi 1914 yılında yani İstanbul'dan döndükten bir yıl sonra, Kazan'da İ. N. Haritonov matbaasında *Cimri* (beş perdelik komedi. T.Kasbardan⁹ çeviri) adıyla ayrı bir kitap olarak yayımlamıştır. Piyes, ilk kez 5 Ekim 1915 tarihinde Orenburg sahnesinde oynanmıştır (Kamal, 2010:3: 367).

⁹ Eseri yayımlarken tashih eden kişi T. KASAB ismini T. KASBAR diye değiştirerek asıl hırsızın adını gizlemiş olup ona büyük yardımda bulunmuştur (Kamal, 2010: 288).

Cimri piyesinin yayınlanması ve sahnelenmesi ile ilgili olarak Orenburg'da yayımlanmakta olan *Vakit* gazetesi, 10 Ekim 1915 tarihli sayısında, "K.B." takma adını kullanan Kebir Bekir'in¹⁰ *Tatarca Tiyatro* isimli eleştiri makalesini yayımlamıştır. Eleştiri yazarı, eserin Moliere'in *Cimri* adlı eserinden alıntı olduğunu beyan etmiştir. Galiesgar Kamal, çalıştığı *Yıldız* gazetesinin 15 Ekim 1915 tarihli sayısında, Kebir Bekir'in eleştiri makalesine cevap niteliğinde bir yazı yazmıştır. Yazıda, çevirisini yaptığı eserin Moliere'e ait olduğunu bilmediğini; bu eserin, Teodor Kasap'a ait olduğunu düşündüğünü; sonrasında da maalesef Fransız oyun yazarı Moliere'in eserlerini okumadığını dile getirmiştir (Kamal, 2010:3: 288). Galiesgar Kamal, kendi ifadesine göre, bu olaydan sonra Moliere'in eserlerini okumaya başlamış; hatta birkaçını çevirmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi 1912-1913 yıllarında *Yıldız* gazetesi muhabiri olarak İstanbul'a geldiğinde satın aldığı kitaplar arasında, Abdülhak Hamit'in *Duhter-i Hindu* eserini de memleketine götürmüş ve bu eseri de Tatarcaya çevirmiştir. Eser, 26 Ekim 1924 tarihinde Tatar Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Oyun sahneldikten birkaç gün sonra, eserin sahnelenmesine ilişkin olarak Kamal'ın, *Kızıl Tataristan* gazetesinde kısa bir yazısı yayımlanmıştır. Kamal, birkaç cümlelik eleştiri yazısında, oyuncuların performanslarından bahsetmektedir: "Kazan sahnelerinde birkaç kere oynanan piyes bu sefer yönetmenin üstün yeteneğiyle pek çok yenilik yapmasına rağmen zayıf görünüyor. Oyunun zayıf olmasının birinci sebebi olarak bu sene devlet tiyatrosunda sevgili rolünü iyi canlandırarak oyuncunun olmamasını göstermek mümkündür. (Kamal, 2010:3: 292). "Daha sonraki yıllarda Namık Kemal'in çevrildiği dillerde en beğenilen oyunu olan *Vatan yahut Silistre* de Kamal tarafından Tatarcaya aktarılmıştır. (Karakılıç Akı, 2010: 197).

Yazar, eserlerin Tatar okuru için anlaşılır olmasını istediğinden karakterlerin ve sosyal sınıfların adlandırmasında küçük değişiklikler ve eklemeler yapmıştır. Kamal'ın yaptığı bu küçük değişiklikler, eserin içeriğine ve estetik yapısına zarar vermemiştir. Nitekim R. Yarullina bu konu ile ilgili (2009: 983), "*Kızgamıç Bala*'nın diline isimlerin Tatarca yankılanması ve bazı başka şeyleri saymazsak çok değişiklikler katmaz." diye yazmıştır.

Galiesgar Kamal'ın başarılı çalışmalarından, o zamanki Türk basınında da bahsedilmiştir. Örneğin 1914 yılında *Türk Sözü* gazetesinde (sayı 10), "*Türk Dünyasında Tiyatro*" başlıklı yazıda Kamal'ın eserlerinden övgüyle söz edilmektedir: "Kuzey Türkleri olan Tatarlar yeni tiyatro oyunlarının olmamasından şikâyet ediyorlar. Hâlbuki Şimal Türklerinden Galiesgar Kamal gibi sade dille yazılmış birkaç piyes İstanbul Türkçesiyle yazılıp Türkiye'de yüz kere oynansa bile asla bıktırmaz. (Kamal, 2010:1: 348).

Sonuç

¹⁰ Tatar oyun yazarı.

Tatar yazar Galiesgar Kamal'ın 20. yüzyıl başında Türkçeden yaptığı çevirilerle ilgili yazdığı hatıraları, çeviri süreçleri ve aşamalarını gözler önüne sermeye yardımcı olmuştur. Daha çok tiyatro yazarı ve gazeteci kimliğiyle tanınan Kamal'ın bir çevirmen olarak ortaya koyduğu faaliyetleri, 20. yüzyıl başlarında Türk ve Tatar edebiyatları arasında oluşan etkileşim süreci ve yollarını ortaya çıkarmaya yardımcı olmuştur.

Türk yazarların eserlerinde gündeme getirilen kadın özgürlüğü, hürriyet, eğitim ve aile konuları; birçok Tatar yazarını etkilediği gibi Galiesgar Kamal'ın da dikkatini çekmiştir. Edebî etkileşim, çeviri etkinlikleriyle başlamış olup sonrasında Tatar edebiyatının yeni konu ve temalarla zenginleşmesine vesile olmuş; Tatar edebiyatının Batı edebiyatları ile yakından tanışmasına yardımcı olmuştur. Türkçeden yapılan edebî çeviriler Tatar edebiyatına yeni ufuklar açan bir kaynak niteliğini taşımıştır. Bütün bunlar, Tanzimat Dönemi Türk edebiyatının Tatar edebiyatı üzerinde büyük etkiler yaptığını, Avrupa ve Tatar edebiyatı arasında bir nevi köprü rolü oynadığını göstermektedir.

Kaynakça

- Azap, Samet. (2020). "Namık Kemal'in Zavallı Çocuk Piyesinin Türk Dünyasına Yansımaları" *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 8, Sayı: 21. s.32-45.
- Emiri, Kerim. (1979). *Ul Şundıy İde. G. Kamal Turında İstelekler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Gabdrahman, Segdi.(1926). *Tatar Edebiyatı Tarihi*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Ganiyeva, Rezeda. (1986). "Könçığış Traditsiyeleren Üsterep" *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı. C.3. s.523-537.
- Gıyzzet, Beyan. (2010). "Galiesgar Kamal'ın Revolyutsiyege Kaderge İjati". *Galiesgar Kamal. Eserler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Hannanov, Ramil. (2009). Tatarskaya Stseniçeskaya Literatura v Kontekste Tyurkskoy Dramaturgii (Konets XIX – Naçalo XX Vekov). Avtoreferat na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata filologičeskih nauk. Kazan: Institut İstorii Akademii Nauk RT.
- Hanzafarov, Nazım. (1981). "G.Kamal – Terjemeçe". *G. Kamal. Yazuçının 100 Yıllığına Bağışlangan Mekaleler Jyıntığı*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Harrasova, Rife. (2002). *Edebî Beyleneşler Yaktılığında*. Kazan: "RPF "GART".
- Hismatullin, Hey. (1969). *Galiesgar Kamal*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- İbrahimov, Galimcan. (1986). *Eserler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı. C.7.
- Kamal, Galiesgar. (2010). *Eserler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı. C.3.
- Kamal, Galiesgar. (2010). *Eserler*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı. C.1.
- Kamal, Galiesgar. (2020). "İstanbul Mektupları" (1912, İstanbul, Balkan Savaşı). (Akt. M.Öner), *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı 50. s.117-152.
- Kamaliyeva, Alsu. (2008). "Başlangıçtan 1917'e Kadar Kazan Tatar Tiyatrosu". *Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl: 9, Sayı: 14/1, s.117-129.

- Karakılıç, A. Serap. (2010). “Tatar Tiyatrosunda İlk Türk Yazar: Namık Kemal”. *Türkbilig*. Sayı 20.s.189-199.
- Karimullin, Abrar. (1983). *Tatarskaya Kniga Poreformennoy Rossii*. Kazan: Tatarskoye Knijnoye İzdatel'stvo.
- Mehmütov, Henüz. (1988). *Oktyabga Kaderge Tatar Teatrı*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Okay, M. Orhan. (1988). “Edebiyatımızın Batılaşması Yahut Yenileşmesi”. Büyük Türk Klasikleri. C.8. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Öner, Mustafa. (2012). “Galiesgar Kamal ve İstanbul Mektupları”. *7 Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler III*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Konya 2012, s. 515-524.
- Türkoğlu, İsmail. (2002). “Kemal Aliasker”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.25. s. 224-225.
- Yarullina, Ramile. (2009). “Türk Edebiyatının XIX. Yüzyıl Sonu – XX. Yüzyıl Başı Tatar Edebiyatına Etkisi”. *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri. II*. s. 979-984.
- Zaripova Çetin, Çulpan. (2006). “Tatar Edebiyatının Gelişimi”. *AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 9 Mayıs, s.1-19.
- Zaripova Çetin, Çulpan. (2018). “XX. Yüzyıl Kazan Tatar Edebiyatı”. *Türk Dünyası Çağdaş edebiyatları El Kitabı*. İstanbul, Kesit Yayınları, s. 569-824.
- Üstün, Kutay ve Karakurt, Metehan. (2019). “İlminskiy'nin Eğitim Sistemi Üzerinden Rus Milliyetçiliğinin Kısa Bir Okuması”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. (42). s. 192-202.

РОЛЬ ТУРЕЦКИХ ПЕРЕВОДОВ ГАЛИАСГАРА КАМАЛА В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ ТАТАРСКОГО ТЕАТРА

АННОТАЦИЯ

На протяжении всей истории человечества художественные переводы вносили важный вклад в процесс развития и модернизации общества, способствовали проникновению и формированию новых идей и образов мышления. Художественные переводы сыграли важную роль в процессе культурного обогащения и становления татарской литературы. Так, именно благодаря переводам с русской и турецкой литератур, европейская литература оказала опосредованное влияние на татарскую литературу, вступившую на рубеже XIX и XX веков на новый этап своего развития. Несмотря на то, что татарская литература продолжала развиваться в духе восточных традиций, в этот период возникают новые творческие направления и методы под влиянием европейских литератур, происходит борьба новых идей с устаревшими взглядами, татарское общество ищет новые пути своего развития, пробуются новые формы художественного творчества. Катализатором новых веяний и проводником новых тенденций выступает активная переводческая деятельность молодых писателей и поэтов того времени. Именно тогда происходит ознакомление с произведениями турецкой литературы нового времени, многие из которых, по сути, являлись переводами с французского и с других европейских литератур. Посещавшие Стамбул передовые представители татарской интеллигенции не только становятся очевидцами процесса модернизации османского общества, но и принимают активнейшее участие в

общественных событиях того времени. Татарское общество с большим вниманием следит за реформами и изменениями в Османской империи. Привезенные из Стамбула книги дают возможность татарской интеллигенции перенять опыт турецкой литературы, и уже через нее освоить литературно-эстетические каноны европейских литератур. Отметим, что культурно-исторические взаимосвязи между турецкими и татарскими народами развивались на протяжении многих веков. Однако, на стыке XIX-ого и начала XX-ых веков происходит интенсивный всплеск этих взаимоотношений. При этом турецкая литература становится своего рода проводником новых европейских идей и влияний на татарскую литературу. Надо отметить огромное влияние русской литературы на татарскую, которое совершенно неоспоримо, исследовано достаточно подробно. В то время, как степень и пути влияния турецкой литературы на татарскую литературу того периода остаются вопросом относительно малоизученным.

В данной статье рассматривается переводческая деятельность известного татарского писателя и драматурга Галиасгара Камала (1879-1933), становление и формирование творчества которого происходило под сильным влиянием турецкой литературы. В годы обучения в казанских медресе у Галиасгара Камала начинает появляться интерес к турецкой литературе, в руки ему попадает книга Намыка Кемале "Бедное дитя". Под влиянием турецкого писателя Галиасгар Камал переводит на татарский язык драму "Бедное дитя" и пишет свою пьесу "Несчастный юноша". И в последующие годы писатель продолжает переводить произведения известных турецких писателей, таких как Абдульхак Хамид, Теодор Касап и др.

Цель этой статьи показать первые шаги ознакомления Галиасгара Камала с турецкой литературой, исследовать влияние переводов турецких авторов на начальный этап литературного творчества этого выдающегося драматурга. В качестве основного источника используются воспоминания драматурга и его современников, в которых описываются первые шаги ознакомления с турецкой литературой, рассказывается о первых опытах переводческой деятельности. Биографический метод, использованный в данной работе, дает возможность рассмотреть переводы писателя в контексте литературного процесса, сделать анализ литературной и переводческой деятельности писателя.

Ключевые слова: литературный перевод, взаимовлияние, Галиасгар Камал, татарская литература, турецкая литература.